

לחוש לאותם יחידים. ואם יוליד באופן חריג — הריהו גדול, שבנים הרי הם כסימני גדלות. ובית שמאי סוברים שאעפ"י שאין הקטנים מולידים בגיל זה, יש לנו ללמוד שמבן שמונה מכל מקום ביאתו ביאה. ובית הלל סוברים שבזמננו אינו מזריע עד שיהא בן תשע (עפ"י ר"ן). משמע מסוף דברי הר"ן שבדורות ראשונים, אפילו אחר מתן תורה, מודים בית הלל שביאת בן שמונה פוסלת. ורק בזמנים מאוחרים שאינו מזריע אין ביאתו ביאה. ולכאורה מבואר שדין זה אינו מכלל השיעורים שהם הלכה למשה מסיני, אלא חכמים קבעו לפי המציאות, שזא שאינו מזריע ביאתו ביאה. ובתוס' ותורא"ש נקטו לענין סימני גדלות, שבדורות ראשונים היו ממהרים להביא שערות קודם שמונה שנים. ומשמע מדבריהם ששיעור גדלות לענין מצוות ומשפטים היה קודם י"ג. וצ"ל שזה שכתב הרא"ש בתשובה שי"ג שנה מהל"מ ככל השיעורים עיקר הכוונה לסימני גדלות, אבל הגיל עלול להשתנות לפי התקופות.

דף ע

'משיאכל תרטימר בשר וישתה חצי לוג יין האיטלקי' — הרמ"ה פרש [דלא כרש"י]: מדת לוג איטלקי [ואיטלקי] לא קאי איין] שהיא גדולה מלוג מדברי. וכן נראה שיטת הרמב"ם (ממרים ז, ב) שלא הזכיר כלום מזה. וע' ערוך לנר. והמאירי פרש כרש"י וכתב 'יין האיטלקי וכיוצא בו מן היינות היותר חשובים הנמצאים באותו מקום'.

'זיין מגיתו — עד כמה, כל זמן שהוא תוסס... ויין עד מ' יום' — כתב רש"י: תוסס — שהוא נושך בגרון כל זמן שהוא מחמיץ. ובמסכת תענית (ל). הוסיף: 'שאינו טוב כיון שישן ומשלשל ומזיק'. ואין הכוונה שרק יין שטעמו פגום נחשב 'יין מגיתו', שהרי הסוחט אשכול ענבים ושותהו, טעמו טוב ואינו נושך בגרון ואעפ"כ הריהו 'יין מגיתו'. אלא דיברו כאן על סוג מסוים של יין שתוסס בתחילה, ושיערוהו בג' ימים או בארבעים יום. [ונראה שכן פסק הרמב"ם, ארבעים יום, וכמו שכתב הרש"ש. ורק לענין תשעה באב כתב (תענית ה, ג) שלשה ימים]. וכיון שכן נראה שגם מיץ ענבים שלנו שטעמו טוב ואינו מחמיץ ולא נושך, הרי הוא כ'יין מגיתו' (עפ"י מנחת שלמה ד"ה ואף שלכאורה. וע"ע מקראי קדש פסח ח"ב לה).

'דבא רמי: כתיב ישמח וקרינן ישמח — זכה משמחו לא זכה משמחהו' — רש"י פרש שהדרש הוא מחילופי שי"ן בשי"ן. (ומצינו כמה דרשות כיו"ב — ע' בפירוט ביוסף דעת סוטה ג. וכן להלן קד. דרשו כובס — כובס). ואילו הרמ"ה גרס 'כתיב ישמח וקרינן ישמח'. (וכן הביא בעל 'מנחת שי' (תהלים קד, טו) שמצא בשני כתבי יד של תהלים שכתוב בהם 'ישמח'. וכתב לפי"ז שאפשר שגרסו כן בגמרא. וכיוון לדברי הרמ"ה המפורשים). עוד הביא ב'מנחת שי' מהר"ר יהודה בריאל כי 'ישמח' הוא מבנין הכבד, אשר הוא יורה על דבר והפכו, כמו 'ודשגו' וסקלו' וכדומה (ומבואר במק"א), ובה מבוארת הדרשה, שניתן לפרש 'שמח' בשתי משמעויות — מביא שמחה או מבטלה.

(ע"ב) 'שאיין לך דבר שמביא יללה לאדם אלא יין' — היין בגימטריא יללה (בעל הטורים בראשית ט, כא).

'שבדבר שקלקלו בו נתקנו' —

באותו דבר שבו החסרון של אדם, באותו דבר ועל ידו עצמו הוא מעלתו, כענין שאמרו על ויתפרו

עלה תאנה — בדבר שנתקלקלו בו נתקנו. ועל דרך זה גם כן מה שאמרו ז"ל (בירושלמי ברכות ב,ד) ביום שנחרב הבית נולד משיח... (צדקת הצדיק ע. וע"ש עוד בס"י עו; קכו; תקנת השבין עמ' 82).

כל נשים של בית אביך היו נודרות יהא לי בן הגון למלכות, ואני נדרתי ואמרתי יהא לי בן זריו וממולא בתורה' — כלומר, היו נודרות: אם הקב"ה נותן לנו בן הראוי למלכות, נעשה דבר מצוה כך וכך (כנאמר בחנה ותדר נדר... ונתת לאמתך זרע אנשים, ונתתיו לה') (עפ"י רמ"ה; באור הגר"א משלי לא,ב).

אכל בעיבור החדש... — ואם תאמר, כיון שאינו חייב אלא בחבורה שכולה סריקין, איך יעלה על הדעת לחייבו בסעודת עיבור החדש, וכי מעברין בחבורה שכזו? יש לומר שמדובר שעלו הם מדעת עצמם לעבר, ומ"מ כיון שלדבר מצוה הם מכוונים, לא מימשיך ופטור (רמ"ה). ובחדושי המאירי מובא לפרש שעלה לעבר ולא אכל חלקו עמהם אלא עם חבורה אחרת, של ריקים. ובהגהות הגר"מ מאוזן שליט"א על ספר 'כסא רחמים' באר ודייק מכמה מקומות שכל העם היו מצטרפים לסעודת עיבור החודש, ועולים חבורות חבורות להשתתף בסעודת מצוה זו, ותקנו רז"ל שאין עולים מהמוני העם אלא בפת וקטנית, כדי שלא יימשך שכרות וקלקול, והיו יושבים חבורות חבורות לעצמם. וזה עלה עם חבורת ריקים והעלה בשר ויין שלא כדין.

אין עולין לה אלא בפת דגן וקטנית בלבד' — אבל לא בבשר ויין, שמא יאכלו אכילה גסה וישתכרו ולא יעיינו בדבר כראוי. ויש אומרים: כדי שלא לבייש את מי שאין לו. עוד יש לפרש שאין עולים אלא באלו, כדי שתהא עליה לשמה. (או כאמור לעיל, כדי שלא יימשך שכרות וקלקול ע"י המון העם העולה). ופת דגן דוקא, ולא של אורז ודוחן — כי היא עדיפה יותר לישוב הדעת (עפ"י הרמ"ה).

ואין עולין לה ביום אלא בלילה' — שאז הקול נשמע למרחוק ומתפרסם הדבר (רמ"ה).

אכל מעשר שני בירושלים. כיון דכי אורחיה הוא דקא אכיל ליה, לא ממשיך' — אעפ"י שאכילת מעשר שני מצוה, לא אמרו משום מצוה — שהרי מדובר שגנב מעות מעשר ולקח בשר ויין [דבעיגן שיקח בזול, וכמוש"כ רש"י], וכיון שהמעות אינן שלו [אולי אפילו למ"ד סתם גניבה יאוש בעלים ויאוש קני, כאן שידוע שגנב מאביו אפשר אין כאן יאוש] אין יכול הגנב לחללן, הלכך הבשר והיין אינם קדושים בקדושת מעשר ואין כאן מצוה, ואעפ"י כפטור משום שכך הדרך, לקנות במעות מעשר בשר ויין ולאכול בירושלים. ובלחם משנה (ממרים ז,ב) כתב שלכך לא אמרו משום מצוה, כי אין מצוה באכילת מעשר שני אלא לבעליו. (ומשמע מכלל דבריו שחילול הבן חילול. וצ"ע). [יש להעיר מדברי המאירי שכתב בטעם מעשר שני משום אכילת מצוה. ולא קשה על הנ"ל, כי המאירי נקט שגונב מאביו 'אכילה זו או דמיה' ואינו מצריך שיגנוב דמים דוקא ויקח בהם בשר. ומה שהצריכו שיקח בזול צ"ל דהיינו דוקא כשגונב דמים, אבל גנב בשר עצמו — מימשך].

כי תגן נמי מתניתין להשלים' — שאם עיקר אכילתו בשר, יכול להשלים לשיעור בבשר עוף אבל לא בשקצים ורמשים. [ויש לעיין האם שאר מאכלים כשרים גם כן משלימים, או שמא בשר עוף דוקא. וכן פשטות הדברים. ונראה שדגים וחגבים דינם כעופות].

ויש לשמוע מכאן שאם אכל שיעור שלם של בשר, אעפ"י שהוסיף ואכל דברים האסורים — נעשה בן סורר ומורה, ואין אומרים יצא זה שאינו שומע בקולו של מקום, כי אכילתו המחייבת היתה כשרה (מרד"ו שיח').

'דבר עבירה — תענית ציבור. וטעמא מאי, אמר קרא איננו שמע בקולנו ולא בקולו של מקום'
— לדעת הסוברים שהעובר על איסור דרבנן לא עבר משום 'לא תסור' דאורייתא, לכאורה נראה שמדין תורה נעשה בסו"מ ומדרבנן נפטר. וע' בסמך.

'איננו שומע בקולנו — בקולנו, ולא בקולו של מקום' — וכי תאמר, ולא קל וחומר הוא? — גזירת הכתוב היא ואין להשיב (רמ"ה. וע' גם בלשון המאירי ריש פרקין).

שמא יש ליתן טעם בדין זה, כענין שאמרו להלן שאם אכל ברשות אביו אינו נעשה בסו"מ משום דבעית הלכך אינו נמשך (כפרש"י). ויש לפרש שאכילה כזו במצב של פחד אינה אכילה טובה המושכת. וכמו כן יש לומר שאם עובר באכילה זו על איסור, הרי לבו נוקפו ואין זו אכילה המושכת. לא חייבה תורה אלא כשאוכל ללא כל היסוס או נקיפות מצפון. ולפי"ז אפשר שאף באיסור דרבנן אינו נעשה בן סורר ומורה מדאורייתא.

*

'זולל וסובא...' — והנה זה כמו אפיקורוס, כי לא יבקש חיי העולם הזה כי אם להתענג בכל מיני מאכל ומשתה' (רבי אברהם אבן עזרא דברים כא.ב)

'והוא (— האבע"ז) החכם הגדול, היודע ומכיר בכחות הנפש, הוציא משפט נורא כזה, כי משפט בן סורר ומורה הוא רק בשביל שהוא כמו אפיקורוס ייחשב, היינו שחי בעולמו רק לשם תענוג, ומעשיו מוכיחים על זה, ובוזה הוא נידון על שם סופו. ומדוהו סופו — היינו שיחיה כל ימיו רק לתענוג, ולא להכיר כי העולם הזה דומה לפרוודור בפני העולם הבא' (מתוך אגרת שכתב רבי ירוחם ליבוביץ זצ"ל ממיר. דעת חכמה ומוסר ח"ג רנב).

הערת הגר"מ מאזוז שליט"א: 'קרוב לודאי שכוונתו על הפילוסוף היווני אפיקור (או אפיקורוס) שחשב שתכלית האדם בעוה"ז להתענג דוקא כידוע. ואין כוונתו שנחשב כמין או כופר. וכמדומה שאינה רגילה מלת אפיקורוס בלשון הראב"ע בכונה הידועה כיום.'

'... והנה באמת כשנשקיף על עצמנו בהבטה אמיתית ונכונה, נראה שלא רק בדרך כלל אלא גם בדרך פרט בעו"ה לקחנו בידינו כל תורת האומות, אין בנו אף אבר אחד עצמי, היינו ישראלי, 'תורה-דיקער'.

אין כוונתנו בזה על המעשים, אלא בעיקר על מבטנו אודות כלל החיים, וההשקפות על סידור החיים. כל החיים, חיי עצמי וחיי ביתי וחיי משפחתי, כל מטרתינו והשקפותינו ר"ל הוא השקפת האומות. וכי השקפת 'אכל ושתה' היא משלנו, הלא היא השקפה גויית, משלהם לקחנו את זה, הרי תורה חייבה על תריטמר בשר ולוג יין מיתה לבן סורר על שם סופו. עיקר העיקרים של השקפת האומות כי עולם הזה עיקר... (מתוך דעת חכמה ומוסר ח"ב פט).

עוד בענין חומרת עונשו של בסו"מ — ע' בספר חכמה ומוסר (לרש"ז זיו) ח"ב שה.

*

'...ונסמכה פרשת בן סורר ומורה לפרשת אשת יפת תואר, לרמז כי האם גורמת הרבה, וכמו שנאמר במגדף ושם אמו...

וכענין זה במידה טובה — כשבאה התורה לספר בשבחם של בני אהרן, מזכירה את שם אמן המיוחסת, ויקח אהרן את אלישבע... וכן מצינו בקמחית (ע' יומא מז.) שבזכותה הגיעו חמשת בנייה לכהונה גדולה (עפ"י אבן עזרא דברים שם, ובמפרשיו; שיחות מוסר כו תשל"ג).

דף עא

'כי טובא זולל יורש וקרעים תלביש נומה — אמר ר' זירא: כל הישן בבית המדרש תורתו נעשית קרעים קרעים' — שכשמתנמנם חבריו אינם ממתנינים לו ונאלץ לדלג ולהשלים, וכך חוזר הדבר ונשנה שוב ושוב, עד שתורתו נעשית קרעים קרעים (עפ"י באור הגר"א משלי כ, ג).

— פשוטו של מקרא מדבר במי שאינו עוסק במלאכה אלא מרבה באכילה ושתיה, שסופו להעשות רש. וכן המתגרה בשינה, הריהי מלבישתו קרעים ובלויי סחבות — שלא יהא לו בגד ללבוש. ודרש ר' זירא כמו כן לענין תלמוד תורה, שהמתגרה בשינה תורתו נעשית קרעים קרעים (מפרשים).

א. כאותו ענין יש לרמז אף ברישא דקרא; הסובא זולל יורש בדעת, כמו שמנו בקנין תורה 'מיעוט שינה ומיעוט תענוג'. וכן כתב הרמב"ם (ת"ת ג, יב. עפ"י להלן קיא.): 'אין דברי תורה מתקיימין במי שמרפה עצמו עליהן, ולא באלו שלומדין בתוך עידון ומתוך אכילה ושתיה, אלא במי שממית עצמו עליהן ומצער גופו תמיד, ולא יתן שינה לעיניו ולעפעפיו תנומה'.

ב. בעל מימרא זו הוא ר' זירא, וכך העיד על עצמו (במגילה כח): כששאלוהו מפני מה האריך ימים, 'מפני שלא הקפדתי... ולא ישנתי בבית המדרש, לא שינת קבע ולא שינת עראי'. ושם נראה שהוא משום כבוד בית המדרש [דוק ותמצא שהדברים שמנה שם, שבזכותם האריך ימים — ענינים של כבוד המה; כבוד ביתו, כבוד התורה, וכבוד חבריו] — ע' בשו"ת פרי יצחק ח"ב ה ד"ה ומעתה.

'גנב משל אביו...' — בא התנא ללמד פרטי דינים בגניבתו ואכילתו. ופשוט לו לתנא שעיקר חיובו של בן סורר ומורה אינו אלא כאשר גונב ואוכל. מקורה של הנחה פשוטה זו — אי בעית אימא סברא ואי בעית אימא קרא; סברא — כיון שנידון על שם סופו, שיהא מלסטם את הבריות, לכן רק אם גנב כדי לאכול, סופו להימשך אחר הרגלו זה ויבא ללסטם. ואבע"א קרא — מדכתיב ויסרו אתו — זה מלקות. והרי לא ענש אלא אם כן הזהיר, ולא מצינו שהזהיר שלא לאכול בשר ויין, אלא ודאי על אזהרת גניבה הוא לוקה.

ומענינם של הכתובים מדובר שהמרה את פיהם בענין זלילה וסביאה ובדבר שאביו ואמו שייכים בו, שנאמר איננו שמע בקלנו, זולל וסבא (עפ"י יד רמה).

'רבי יוסי בר' יהודה אומר עד שיגנוב משל אביו ומשל אמו' — לכאורה נראה לפרש הטעם מדכתיב 'איננו שמע בקלנו', והרי כשהאם אומרת לו שלא יגנוב משל אביו, הרי זה דומה ל'אינו שמע בקולו של מקום' שהרי מכל מקום אסור לו לגנוב מאביו ואין הדבר תלוי בדברי האם. ומכך שתלה הכתוב בקול שניהם משמע שגונב משניהם ובידם להרשות לו או לאסור עליו (מרד"ו שליט"א).

ומובן לפי זה מה שפרשו 'משל אמו' — מסעודה המוכנת לאמו, והלא המזונות שייכים לאב, ואם נגנבו בעלה חייב לה מזונות

ג. מבואר בגמרא שיפת הוא הגדול (אחי יפת הגדול).
 לאחריו שם ואח"כ חם (רמב"ן בפרוש התורה). ואולם רש"י (בע"ז ט. ד"ה ה"ג) כתב שחם גדול משם.
 וכ"מ בתורא"ש כאן.

דף ע

קנב. 'זולל וסובא' האמור בן סורר ומורה, כיצד?

'זולל' הוא האוכל תרטימר (= משקל חמשים דינרים) בשר, ו'סובא' – השותה חצי לוג יין האיטלקי (טוב ומעולה שממשיך אחריו, אבל ביין אחר אינו חייב בחצי לוג. רש"י ומאירי. והרמ"ה פירש בע"א). ור' יוסי כופל: מנה בשר ולוג יין. פחות מכן – אינו חייב.

שיעור זה נצרך באכילה אחת (ערמב"ם ממרים ב,ז). ואין חילוק בין האכילה הראשונה ובין האכילה השנייה שחוזר ואוכל לאחר המלקות (כ"מ ברמב"ם).

ואינו חייב עד שיהא גונב מעות משל הוריו [ולא מאחרים. עא.]. וקונה בשר ויין בזול, ואוכל ברשות אחרים (עא.). כדרך הגנבים הרעבתנים: בשר מבושל-ואינו-מבושל ויין חי, כלומר מזוג-ואינו-מזוג (= חצי יין וחצי מים. רמ"ה). ודוקא בשר שאינו מליח, אבל אכל בשר מליח – פטור (אפילו היה טרי. רש"י). ויין, דוקא לאחר תסיסתו [שכבר עברו עליו ארבעים יום, ואינו ייין מגיתו] – שמינים אלו מושכים אותו אחריהם.

הרמב"ם (ממרים ז,ד) פרש בשר מליח – מיום השלישי למליחתו. וביין השמיט שיעור ארבעים יום (וערדב"ז ורש"ש).

אינו חייב עד שיאכל אכילה של רשות, ועד שיאכל בחבורה שכולה ריקים ופוחזים (רבי אבהו). אבל לא סעודה של מצוה, אפילו תקנת חכמים בעלמא כגון סעודה של תנחומי אבלים. ואפילו סעודה שאין דרכה בבשר ויין כגון סעודת עיבור החדש, והוא אכל בה בשר ויין. ואפילו בני חבורתו כולם ריקים – פטור, כיון שבמצוה הוא עוסק – אינו נמשך.

וכן אינו חייב באכילת איסור, אפילו איסור דרבנן כגון תענית צבור. (איננו שמע בקולנו – ולא בקולו של מקום). אפילו אכל בשר מותר (חסר כזית) והשלים לשיעור תרטימר בבשר טמא או בשקצים ורמשים – פטור.

ובשר דוקא ולא עוף (רבא). ומבואר בגמרא (כפרש"י) שעוף משלים לשיעור תרטימר (כשאכל רוב אכילתו בשר. מאירי). ויין דוקא ולא משקין אחרים המשכרים.

נראה שבשר חיה שאינו מצוי, דינו כבשר עוף (מאירי). ויש חולקים (עפ"י רמ"ה ורבנו ישעיה). לכאורה נראה שדגים והגבים כעופות, משא"כ שאר מאכלים אינם משלימים.

קנב. א. למה נברא היין בעולם? האם טוב והגון לשתותו?

ב. עץ הדעת-טוב-ורע – מה היה?

ג. סעודת עיבור החדש, מה ענינה וכיצד היא נעשית?

א. א"ר חנן: לא נברא יין בעולם אלא לנחם אבלים, כדי לפכח צערם, ולשלם שכר בעולם-הזה לרשעים על מעט מעשיהם הטובים.

כאמור, מצוה להשקות האבל יין כדי לשכח צערו (טור או"ח תקנב). ואולם אין לאבל לרוות יין אלא שותה מעט בתוך הסעודה (רמב"ם אבל ד,ו ע"ש בלח"מ; יו"ד שעח,ה. ע' כתובות ח).

והזהירו שלא לימשך אחר היין, שאחריתו דם (והרג). אבל אם זכה האדם וידע להזהר מלשתות יותר מדאי – משמחו ומפקח את לבו, ונעשה 'ראש'. לא זכה, ושותהו יותר מדאי ונגרר אחריו – משממהו ונעשה 'רש'. ובאים עליו מדנים ופצעים ושאר מרעין בישין, 'שאיין לך דבר שמביא יללה לאדם אלא יין'. ועוד שנינו: יין ושינה לרשעים – הנאה להם והנאה לעולם (שכל זמן ששותים וישנים אינם חוטאים ולא מריעים לבריות). לצדיקים – רע להם ורע לעולם (שאיין עוסקים בתורה. רש"י).

כשהחכם שותה יין אינו שותה אלא כדי לשרות אכילה שבמעיו. וכל המשתכר הרי זה חוטא ומגונה ומפסיד חכמתו. ואם נשתכר בפני עמי הארץ הרי זה חילל את השם. ואסור לשתות יין בצהרים ואפילו מעט אלא אם היה בכלל האכילה, שהשתיה שהיא בכלל האכילה אינה משכרת, ואין נזהרים אלא מיין שלאחר המזון (רמב"ם דעות ה,ג).

ב. אילן שאכל ממנו אדם הראשון – לדברי רבי מאיר, גפן היה (וכן דעת רב עוקבא, ואמרי לה: מר עוקבא בשם ר' זכאי). רבי יהודה אומר: חטה היה. ר' נחמיה אומר: תאנה היה.

ג. אם לא קידשו את החדש ביום שלשים, היו נקבצים עשרה אנשים או יותר (רש"י) בליל שלשים ואחד ועולים בעליה ועורכים סעודה. ואין אסיפה זו אלא לפרסם הדבר שעברו, ולא לעיין במולד הלבנה (רש"י). ואין עולים אלא בפת דגן וקטנית בלבד. ומקדימים לעלות מבעוד יום, כדי שיראו עוברים ושבים כשהם עולים ויפרסמו. וכשירדים יורדים בהשכמה, והרואה אותם יורדים מבין שיסבו שם כל הלילה ומתפרסם הדבר.

דף עא

קנד. מהם הדינים הדרושים כדי לחייב בן סורר ומורה – בנושאים דלהלן; –

א. גניבתו [משל מי וכיצד].

ב. הוריו.

ג. התראה / דיינים.

א. אינו נעשה בן סורר ומורה עד שיגנוב מעות משל אביו [ולא משל אחרים, שאין מצוי לו אלא משל אביו ועלול להימשך ולהתרגל בדבר], ולדברי רבי יוסי ברבי יהודה: משל אביו ומשל אמו, כגון מדמי סעודה המוכנת לאביו ולאמו, או שגנב מעות אביו וגם מעות שהיו לאמו שקבלה במתנה על מנת שאין לבעלה רשות בהן. ויקנה במעות בשר ויין ויאכל ברשות אחרים [ששם אינו מתפחד מאביו, הלכך עלול להימשך בדבר].

ב. אינו נעשה בן סורר ומורה עד שיהיו שני הוריו רוצים בכך. רצו אביו ואמו למחול לו (גם לאחר שלקה וחזר וקלקל. רש"י) – מוחלים לו (שתלה הכתוב בהם – ותפשו בו. להלן פה וברש"י).

מחילת האב והאם אינה אלא קודם גמר דין (עפ"י רמב"ם ממרים ז,ח מהירושלמי. והמל"מ דייק מרש"י

שלאחר שהביאוהו לב"ד שוב א"א להם למחול, ותמה על כך.

לדברי רבי יהודה, אם אין אמו שוה לאביו בקול (בקולנו) במראה ובקומה, אינו נעשה בן סו"מ. וחכמים חולקים.

הלכה כחכמים שאין צריך שיהיו שוים כלל (לקוטי הלכות).